

Munich Personal RePEc Archive

**Krasnodar Krai and Republic of Serbia:
possibilities and perspectives of
cooperation**

Bukvić, Rajko

Geographical Institute “Jovan Cvijić” SANU, Belgrade

2016

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/73656/>
MPRA Paper No. 73656, posted 12 Sep 2016 07:48 UTC

КРАСНОДАРСКА ПОКРАЈИНА И РЕПУБЛИКА СРБИЈА: МОГУЋНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ САРАДЊЕ

Рајко М. Буквић

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд

Резиме: У овом раду се анализирају претпоставке развијања сарадње између Републике Србије и Краснодарске покрајине, једног од субјеката Руске Федерације. Најпре је дат географски и друштвеноекономски приказ Краснодарске покрајине, једног од субјеката сложено уређене Руске Федерације. По величини територије и броју становника упоредив с мањим европским земљама, попут Аустрије, Чешке или Републике Ирске, односно Данске, Финске и Словачке, овај руски регион је нешто мањи и слабије насељен од Србије. Разноврсност рељефа, климатских услова и велика природна богатства чине повољне услове за економски и друштвени развој региона. Посебно су развијени агроиндустријски комплекс и туризам, што и представља знак распознавања региона не само у оквирима Русије, већ и ван њених граница. У производњи низа пољопривредних култура Краснодарска покрајина заузима водеће, или једно од водећих места у оквирима Руске Федерације. Привредна сарадња Србије с Русијом у целини знатно заостаје за оном из времена СФРЈ и СССР, али ће у будућности свакако бити повећана, а у оквиру тога и сарадња с Краснодарском Покрајином, која се неће заснивати само на трговинским односима.

Кључне речи: Економска сарадња, Краснодарска покрајина, Република Србија, агроиндустрија, туризам, развој

KRASNODAR KRAI AND REPUBLIC OF SERBIA: POSSIBILITIES AND PERSPECTIVES OF COOPERATION

Abstract: This article analyzes the presumptions for the development of cooperation between the Republic of Serbia and Krasnodar Krai, one of the subjects of Russian Federation. At the beginning it was provided a geographic and socio-economic description of Krasnodar Krai, one of the federal subjects of the complexly organized Russian Federation. Its size and population are comparable to the ones of smaller European countries, such as Austria, Czech Republic, Republic of Ireland or Denmark, Finland and Slovakia. In comparison to Serbia, this region is somewhat smaller and less densely populated. Its landscape and climate diversity, as well as an abundance of natural resources make a good starting point for a further economic and social development of the region. The agro-industrial complex and tourism are especially developed in this region and are considered its strong points both within Russia and outside its borders. In the production of many agrarian products Krasnodar Krai is leader, or at the top in the Russian Federation. The level of industrial cooperation between Serbia and Russia is considerably lower than in the times of SFRY and USSR. However, it will certainly increase in the future, leading to an intensification of cooperation with Krasnodar region which will not only be based on trade relations.

Key words: Economic cooperation, Krasnodar Krai, Republic of Serbia, agro-industry, tourism, development

Увод

Савремена Руска Федерација правна је наследница некадашњег Совјетског Савеза, у чијем је саставу била као Руска Совјетска Федеративна Социјалистичка Република (РСФСР) од 30. децембра 1922, када су СССР образовали Совјетска Русија, Украјина, Белорусија и Закавказска Федерација, па до краја 1991. године. Тзв. Беловешким споразумом Русије, Украјине и Белорусије од 8. децембра 1991. констатован је престанак постојања СССР-а, а 12. децембра споразум је ратификовао Врховни Совјет РСФСР. Затим је Врховни Совјет РСФСР 25. децембра усвојио закон о преименовању РСФСР у Руску Федерацију, да би тачно две године после тога, 25. децембра 1993, ступио на снагу нови, данас важећи Устав Русије.

1. Карактеристике Русије

Русија је највећа земља на свету, простира се на два континента и заузима преко 17 милиона км² (вид. сл. 1). Данашња Русија наследница је већег броја држава, које све према познатој теорији „позивања Варјага“ (Норманска теорија) потичу од древне руске државе основане 862. године под влашћу династије Рјуриковича.

Русија је сложена федерација, коју не чине само републике, већ и федералне јединице с другачијим називима. Све су оне, међутим, обухваћене заједничким називом – субјекти федерације. Субјекти савремене Руске Федерације формиран су у време РСФСР. Када је усвојен важећи Устав, 1993, у њему је фигурирало 89 субјеката. Уследио је, међутим, низ преименовања и трансформација, тако да је од 1. марта 2008, после уједињавања неких региона, остало укупно 83 субјекта, да би се после повратка Крима (са Севастопољем) у састав Русије, после референдума 18. марта 2014. број субјеката повећао на 85 (вид. сл. 2).

Сагласно Уставу Руске Федерације, статус субјеката федерације, као територијалне јединице највишег нивоа, имају градови федералног значаја (Москва, Санкт-Петербург и после присаједињења Крима, након референдума 16. марта 2014, Севастопољ), републике (Адигеја, Алтај, Башкортостан, Бурјатија, Дагестан, Ингушетија, Кабардино-Балкарија, Калмикија, Карачајево-Черкесија, Коми, Крим, Мариј-Ел, Мордовија, Саха /Јакутија/, Северна Осетија, Татарстан, Тива, Удмуртија, Хакасија, Чеченија, Чувашија), покрајине (Алтајска, Забајкалска, Камчатска, Краснодарска, Краснојарска, Пермска, Приморска, Ставропољска, Хабаровска), аутономне области (Јеврејска аутономна област), области (Амурска, Архангелска, Астраханска, Белгородска, Брјанска, Владимирска, Волгоградска, Вологодска, Вороњешка, Ивановска, Иркутска, Калињинградска, Калужска, Кемеровска, Кировска, Костромска, Курганска, Курска, Лењинградска, Липецка, Магаданска, Московска, Мурманска, Њижегородска, Новгородска, Новосибирска, Омска, Оренбуршка, Орловска, Пензенска, Псковска, Ростовска, Рјазанска, Самарска, Саратовска, Сахалинска, Свердловска, Смоленска, Тамбовска, Тверска, Томска, Тулска, Тјуменска, Уљановска, Чељабинска, Јарославска), аутономни окрузи (Ненецки, Ханти-Мансијски – Југра, Чукотски, Јамало-Ненецки).

Сваки субјект федерације, поред федералних органа, има своју извршну (по правилу, губернатора или челника), законодавну (регионални парламенти) и судску (уставни, или статутарни суд) грану власти. Субјекти имају свој сопствени устав или статут, а такође сопствено законодавство, које усвајају регионални парламенти.

Субјекти федерације имају по два представника у врховном дому руског парламента – Савету Федерације. У узајамним односима с федералним органима државне власти сви субјекти федерације међусобно су равноправни. Субјекти имају пуномоћја да решавају питања, која је Устав пренео у надлежност субјеката. Субјекти Руске Федерације немају право изласка из њеног састава.

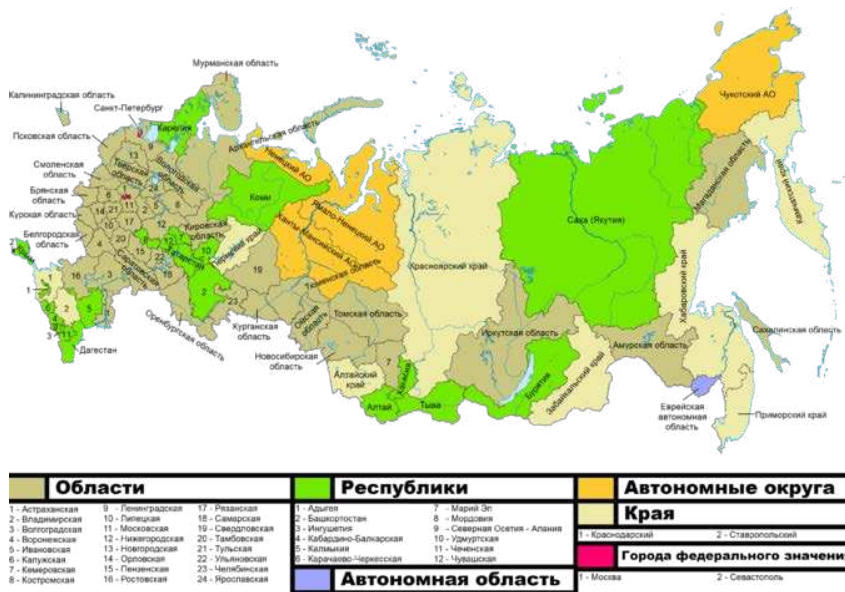
Слика 1. Руска Федерација, ортогонална пројекција
Извор: Россия на карте мира, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Према основама политичког и друштвеног уређења Руске Федерације, субјекти федерације групишу се, почев од 2000. године, у федералне округе. Окрузи нису субјекти, или некакви други конститутивни делови Федерације, створени су по угледу на војне округе. Федерални округ је територија, на којој Председника Русије представља његов пуномоћни представник (полпред), који је један од руководећих сарадника Администрације Председника Руске Федерације и у низу случајева замењује председника. У моменту установљења, створено је седам округа, затим је у 2010. из Јужног федералног округа издвојен Северно-Кавкаски, а после присаједињења Крима формиран је Кримски федерални округ, који је недавно прикључен Јужном федералном округу. Тако, данас у Руској Федерацији постоји осам федералних округа.

Поред округа, субјекти Федерације групишу се још у: а) 12 економских рејона; б) 14 географских рејона; в) 4 војна округа (до 2010 – 6); и г) 11 часовних зона.

Постојеће економско рејонирање ступило је на снагу усвајањем Одлуке Госстандарта Русије од 28. децембра 1995 године № 640, и представљено је у Општеруском класификатору економских региона ОК 024-95. Ми смо користили издање из 2000. (ОКЭР 2000¹), такође и податке Википедије. Данас у Руској Федерацији постоји 12 економских рејона, при чему Крим није укључен у састав ниједног економског рејона, пошто је економско рејонирање, иако и подржано Министарством економског развоја Русије, од 2000-их година уступило место подели на федералне округе. Подела на округе, мада је и искомпликовала економско рејонирање, уводећи још један његов ниво, има своје оправдање у фактичком постојању атрибута економских рејона – органа економског управљања, чега до тада у пракси није било.

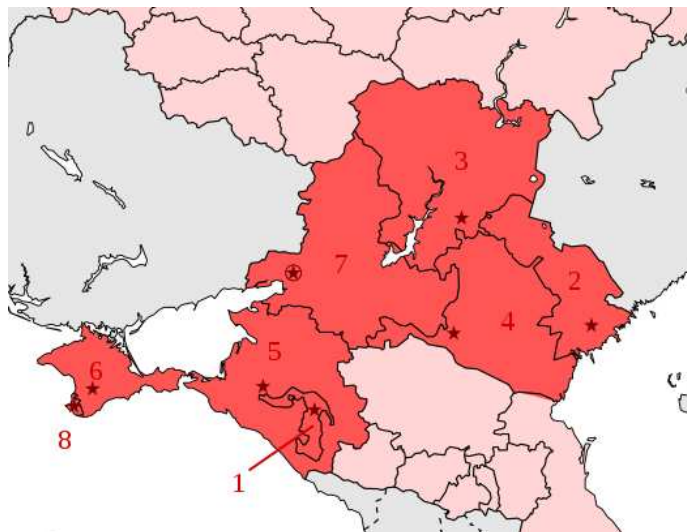
¹ *Общероссийский классификатор экономических регионов ОК 024-95, ОКЭР 2000, Москва, 2000.*

Слика 2. Субјекти Руске Федерације

Извор: Территориальный состав России,

http://kcbux.ru/Statyy/ZA_zizny/za-016_karta-RF.html

Слика 3. Јужни федерални округ

Извор: Южный федеральный округ,

https://ru.wikipedia.org/wiki/Южный_федеральный_округ

Јужни федерални округ (сл. 3), после издвајања из његовог састава Северно-Кавкаског и укључења Кримског федералног округа², чине три републике, три области, једна покрајина и један град федералног значаја (таб. 1). Његова укупна површина је 447.821 км².

Субјекти Јужног федералног округа међусобно су доста неуједначени по степену развијености. Ако се као показатељ (економске) развијености узме регионални бруто

² Указ о прикључењу Крима (и Севастопоља) Јужном федералном округу потписан је 28. јула 2016.

производ (последња колона у табели 1), видимо да су разлике у развијености више него 2:1 (Краснодарска покрајина : Република Калмикија). Краснодарска покрајина, при томе, јесте најразвијенија, али приметно је опште заостајање показатеља за одговарајућим просеком за Руску Федерацију (који према истом извору износи 376.383,0 рубаља).

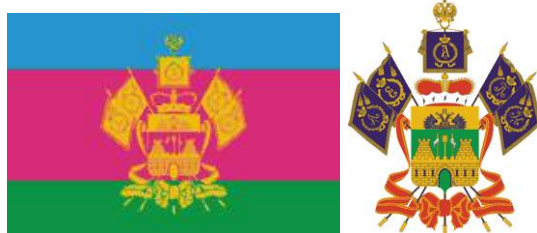
Табела 1. Јужни федерални округ

№	Субјекат Федерације	Површина (км ²)	Становни-штво ^[1]	Администра-тивни центар	Регионални бруто производ пер capita (р.) 2013.
1	Република Адигеја	7.792	↗451.480	Мајкоп	161.676,7
2	Астраханска област	49.024	↘1.018.626	Астрахањ	263.511,9
3	Волгоградска област	112.877	↘2.545.937	Волгоград	235.290,2
4	Република Калмикија	74.731	↘278.733	Елиста	145.318,3
5	Краснодарска покрајина	75.485	↗5.513.804	Краснодар	301.436,1
6	Република Крим	26.100	↗1.907.106	Симферопол	-
7	Ростовска област	100.967	↘4.236.000	Ростов на Дону	217.297,9
8	Град федералног значаја Севастопол	864	↗416.263	Севастопол	-

[1] Процена броја становника на дан 1. јануара 2016.

Извор: Южный федеральный округ, [https://ru.wikipedia.org/wiki/Южный федеральный округ](https://ru.wikipedia.org/wiki/Южный_федеральный_округ); Регионы России. Социально-экономические показатели 2015, Москва, 2015.

Краснодарска покрајина основана је 13. септембра 1937, кад је тадашња Азовско-Црноморска покрајина подељена на Краснодарску покрајину и Ростовску област (с центром у Ростову на Дону), а данас припада Јужном федералном округу и Севернокавказском економском рејону. Налази се у Московској часовној зони.

Слика 4. Застава и грб Краснодарске Покрајине
Извор: Гербы регионов России, № 26, Краснодарский край

У административном смислу Покрајина се дели на седам градских муниципалитета (Краснодар, Новоросијск, Геленцик, Горјачи Кључ, Сочи, Армавир, Анапа) и 37 рејона (Абински, Апшеронски, Белоглински, Белореченски, Брјуховецки, Виселковски, Гуљкевички, Дински, Јејски, Кавкаски, Калињински, Кањевски, Кореновски, Красноармејски, Криловски, Кримски, Кургањински, Кушчовски, Лабински,

Лењинградски, Мостовски, Новокубањски, Новопокровски, Отрадњенски, Павловски, Приморско-Ахтарски, Северски, Славјански, Старомински, Тбилиски, Темрјукски, Тимашовски, Тихорецки, Туапсински, Успенски, Уст-Лабински, Шчербиновски).

2. Географски положај, величина и становништво

Краснодарска покрајина (слика 5) један је, дакле, од девет субјеката Руске Федерације са статусом покрајине (крај). Налази се на југу европског дела Русије, у границама Северозападног Кавказа, чији северни и централни делови припадају Кубањској равници а јужни планинама Великог Кавказа.³ Територија региона налази се између 43° 30' и 46° 50' северне географске ширине и приближно је подељена на два дела 45. паралелом.

У односу на Србију (46° 11' и 41° 51') територија ове покрајине налази се нешто мало померена ка северу, отприлике од географске ширине Ниша (43° 19') па до северних граница Србије. На северу и североистоку Покрајина се граничи с Ростовском облашћу, на истоку са Ставропољском покрајином, на југоистоку с Карачајево-Черкеском Републиком, а на југу с Абхазијом, односно Грузијом. Унутар територије Покрајине налази се Република Адигеја. Керченски мореуз дели Покрајину од Кримског полуострва и Кримске Републике.

На северозападу Покрајина излази на Азовско и на југозападу на Црно море. Компактност територије Краснодарске покрајине прекинута је 1991. Тада се Република Адигеја (с укупном површином од 7.792 км²), раније у саставу Покрајине као аутономна област, осамосталила и одделила од Краснодарске покрајине, а сада се у целини налази у њој.

Краснодарска покрајина заузима територију од 75.485 км², с максималним распонем у правцу север–југ 370 и запад–исток 375 км. По величини територије она се може поредити с таквим европским земљама какве су Чешка (78.866 км²), Аустрија (83.871 км²), Република Ирска (70.273 км²), а нешто је мања од Републике Србије (88.502 км²)⁴. Од укупне дужине граница (1.540 км), 740 км пролази морским обалама.

Број становника Покрајине је 5,4 милиона (3,2% становништва Русије). То даје за Русију релативно велику густину насељености од 71,59 на км²; у односу на Србију (број становника по попису 2011.⁵ 7.186.862, или 92,6 на км²) густина насељености је скоро за једну четвртину мања. Учешће градског становништва у укупном износи 54%, што је знатно мање него у просеку за целу Руску Федерацију, где је тај удео скоро три четвртине. То говори да се ради о територији на којој се становништво већим делом бави пољопривредом. Највећи градови су Краснодар (преко 800.000) и Сочи (око 400.000), а више од 100.000 становника имају још Новоросијск (око 260.000) и Армавир (нешто мање од 200.000 житеља). Удео градског у укупном становништву у Србији је незнатно већи (нешто више од 56%), али је структура у оквиру градског становништва другачија, с једним великим градом (Београд), двоструко насељенијим од Краснодара.

³ Основни подаци о физичко-географским карактеристикама Краснодарске покрајине преузети су из: *Географический енциклопедический словарь (географические названия)*, 2003, одреднице Краснодарский край, Кубань, Сочи, Таманский полуостров, и уџбеника И. Лотишева (И. П. Лотышев, *География Краснодарского края*, Краснодар 2001).

⁴ *Статистички календар Републике Србије 2014*, стр. 111.

⁵ Без података за Косово и Метохију.

Слика 5. Краснодарска покрајина

Извор: Краснодарский край, https://ru.wikipedia.org/wiki/Краснодарский_край

Покрајина је многонационална, у њој живе представници више од 100 националности. Ипак, преовлађују Руси, који чине око 86% укупног становништва, остало су Украјинци (4%), Јермени (3%), Адигејци (2%), Белоруси (0,8%), Немци (0,6%), Грци (0,6%), Јевреји, Молдавци, Кримски Татари, Татари, Грузинци и др. Покрајина је један од ретких руских региона чије се становништво у постсовјетском периоду увећало (за 0,7 милиона), што је значајним делом последица миграционих кретања, првенствено из држава Закавказја⁶. По броју становника упоредива је са следећим европским земљама: Данска (5,4 милиона), Финска (5,2), Словачка (5,4).

3. Клима, рељеф и воде

Краснодарска покрајина се налази на истој географској ширини као северна Италија и јужна Француска, на граници умерених и субтропских ширина, на додиру равница и планина. Висинска расподела земљишта на равничарско (око две трећине, на северу и западу, видети слику 4) и планинско (једна трећина), поред географске ширине и изласка на два мора, утиче на разнообразност и непостојаност временских услова. Наведени сложени физичко-географски услови, разнообразност ландшафта, близина мора уносе промене у преносу ваздушних маса и условљавају велику разноврсност климата на територији.

Клима је умерено-континентална и степска у већем, равничарском делу. У северном делу црноморске обале, на територији између Анапе и Туапсеа, она поприма карактеристике средоземне, док је у планинским деловима влажнија и прохладна према југоистоку, док јужније од Туапсеа, прелази у влажну суптропску. Средње температуре крећу се од -4 до 5° у јануару (у равничарском и приобалном делу). односно од 22 до 24° у јулу, док је у планинском делу између 8 (у јануару) и 13° (у јулу). Просечна годишња количина падавина се разликује: од 400 до 1.000 мм у рејону

⁶ Видяпин, 2012, стр. 381.

Сочија до око 3.200 мм у Красној Пољани. Ови климати значајно погодују развоју пољопривредне производње, пошто у равничарском делу територије вегетациони период траје 220–240 дана. То је значајно више него у другим деловима Русије; познато је да су природни услови у Русији у целини врло непогодни за развој пољопривреде – период подесан за сетву и скупљање летине на северу (на проторима од тајги до тундри) траје свега 100 до 140 дана, у зависности од степена влажности, у Лењинградској области 150–170 дана, у централним областима, око Москве, око пет и по месеци (од средине априла до краја септембра), а у степама око пола године. Сезона купања у приморским летовалиштима Краснодарског краја траје од маја до октобра. Температура морске воде у августу је 24°Ц, у јуну, и најзад у септембру 19–20°Ц.

Основна река је Кубањ (видети слику 6), по коме се понекад назива и сама Покрајина – други назив Покрајине управо је Кубањ, релативно мале дужине (870 км, заједно с притоком Улукамом 906 км) али богата водом. Као посебан куриозитет наводи се да је река мењала своје име око 300 пута. Долази из рејона планине Елбрус, у Карачајево-Черкеској Републици, као саставница двају извора – Улукам и Учкулан. Јужно од града Невиносимска улази у Кубањско-Приазовску низију, протиче затим кроз Ставропољску покрајину, Краснодарску покрајину (у дужини од 662 км) и Републику Адигеју. При ушћу у Азовско море Кубањ образује велику мочварну делту. Његове притоке су Мали Зеленчук, Велики Зеленчук, Уруп, Лаба, Бела, Шиш. Неравномерни годишњи распоред вода у Кубању доводио је раније до поплава у пролеће и лето са значајним штетама, тако да су ради регулисања водотокова саграђене бране и канали. Између осталог, 1949. саграђен је Невиномиски канал што је било основ за стварање нове водне магистрале, дужине 450 км, која обезбеђује воду пољопривреди и отвара перспективе градње хидроцентрали. На Кубању се налази већи број градова – Карачајевск, Черкеск, Армавир, Новокубанск, Кропоткин, Уст-Лабинск, Краснодар, а у делти је морска лука Темрјук (Азовско море).

Слика 6. Краснодарска покрајина и река Кубањ

Извор: Климат Краснодарског краја,

http://trasa.ru/region/krasnodarskiy_clim.html.

Река Кубањ дели територију Покрајине на северни, равничарски део, који обухвата око две трећине, и јужни, предпланински и планински, с преосталом

трећином укупне територије. Највиша тачка (3.345 м) налази се на планини Цахвоа, на гребену Херцен, између рекâ Безимјанка и Цахвоа, југоисточно од Сочија. Планински део покрајине у основи чини планински систем Великог Кавказа, који почиње недалеко од града Анапа и простире се према Апшеронском полуострву у дужини од скоро 1.500 километара, од тога 340 у границама покрајине. Ширина Кавкаског гребена повећава се од 30 на северозападу до 130 километара на југоистоку.

Више од половине укупне територије заузимају равнице: Кубањско-Приазовска низија, Прикубањска низија и делта реке Кубањ. Кубањско-Приазовска равница је ниска алувијална равница с опширним водоплавним долинама, простире се од долине реке Кубањ до Азовског мора и северне границе покрајине. Спушта се према северозападу (висина се постепено снижава од 156 метра у рејону Кропоткина до 0 метра на обале Азовског мора). Прикубанска нагнута равница је терасаста, раздвојена дубоким долинама левих притока реке Кубањ с низом врло изражених тераса (с висинама тераса до 200 метара) и дубоким увалама. Делта реке Кубањ има многобројне рукавце, за њен рељеф карактеристичне су мале леје, међулејне удолине, речна ушћа и плавњи.

Сложен је рељеф Таманског полуострва (Тамањ), које се пружа према Криму, а опкољено је са севера Азовским морем, са запада Керченским мореузом и са југа Црним морем. Величина Тамања је око 2.000 км². Настао је од некадашњих острва, која су се у 5. веку сјединила. Приморске низије на Тамању смењују се с крајњим западним огранцима Великог Кавказа и разним облицима рељефа које ствара делта Кубања. Брда су ниска, до 164 м надморске висине. На полуострву има више од 30 угаслих и активних блатних вулкана.

4. Природна богатства

Краснодарска покрајина поред повољних климатских услова и орохидрографског склопа богата је мноштвом природних ресурса, посебно минералних – нафта, со, гас, камени угаљ, манган, бакар, никл, калај, кречњак. У њој се налази 60 врста руда, 69 налазишта нафте, 42 извора минералних вода, резерве нафте процењене су на 1,7–1,9 милиона тона, а природног гаса на 3 милијарде м³. Најстарији је рејон експлоатације нафте у Русији, добијање нафте почело је још 1864. године (у Краснодару, Армавиру и Новоросијску). Огромне су наслаге грађевинских и путних материјала (кречњак, гранит, мермер, шљунак). Има и сребра, олова, цинка, графита, гвожђа итд. Значајне су резерве јодно-бромних вода. Равнице Западног Предкавказја богате су черноземима, што даје одличну основу за развој земљорадње.

Земљишни покривач је разноврстан, заступљено је чак 108 различитих типова тла⁷. Међу њима најзаступљенији су претежно предкавказки карбонатни черноземи. Велики део Азовско-Кубанске низине и степâ Таманског полуострва прекривен је черноземом. Чернозем Азовско-Кубанске низине разликуј се од чернозема других региона Русије великом моћи хумусовог слоја, који често премашује 120 см. На овом типу тла добро успевају воће и винова лоза, кукуруз, сунцокрет, шећерна репа, озима пшеница.

Степски равничарски благо брдовити део, северно од линије Приморско – Ахтарск – Старовеличковска – Тимашевск – Кропоткин – Армавир, заузимају карбонатни малохумусни (око 5% хумуса) черноземи, тешког механичког састава.

---

⁷ Према: Сельское хозяйство Краснодарского края, <http://www.agrien.ru/reg/краснодарский.html>.

Слични черноземи, али с нешто вишим садржајем хумуса – средњехумусни налазе се на левој обали Кубања, између ушћа река Урупа и Велике Лабје. Таманско полуострво заузимају кестењаста тла, западно-предкавказка и мочварна тла. У планинским деловима Покрајине заступљене су планинско-шумске врсте тла. Укупна површина ораница је 3,9 милиона ха. Веома су заступљене и разноврдне шуме – листопадне и четинарске (укупна површина под шумама је 1,9 милиона ха), као и ливаде.

Биљни и животињски свет је богат и разноврсан. На територији покрајине живи 86 врста сисара, 20 гмизаваца, више од 300 птица, 11 врста водоземаца. Многе животињске врсте унете су у „Црвену књигу Русије”⁸ (11 сисара, 24 птица, 2 водоземаца, 3 гмизаваца). У Краснодарској покрајини налазе се Кавкаски резерват и Сочински национални парк, као заштићене природне целине. Биљни свет⁹ је представљен са око 30.000 врста, од којих више од половине чине васкуларне биљке. У саставу дендрофлоре је 165 врста, у томе 142 листопадне, 16 листопадних четинара и 7 четинарских. Од општег броја реликтних је 22% а ендемских 24%. Високопланинска флора представљена је са 819 врста травнастих биљака, од којих 287 ендемских. Покрајина је богата и лековитим врстама, од којих око 200 има примену у медицини. Скоро четвртина територије Покрајине (1,7 милион ха) прекривена је шумама. Преовлађују храстове (53,5%), букове (20%) и четинарске шуме (6,5%). Поређење са Србијом¹⁰ показује одређене разлике, али и сличности: укупна површина под шумама у Србији је 2,4 милиона ха, што је 27% од укупне површине, у структури преовлађују букове и храстове од листопадних и борове од четинарских. Горњи податак је услован, имајући у виду, између осталог, непланско крчење шума, као и промене које се увек и свугде дешавају када је реч о шумском фонду. Национална инвентура шума Република Србије¹¹, наводи да је 29,1% Србије под шумама.

Посебан вид природног богатства представља вода. На територији Покрајине налази се Азовско-Кубањски басен слатких подземних вода, највећи у Европи. У њему се налазе огромне резерве термалних и минералних вода. Површином тече више од 500 река, укупне дужине око 14.000 км. Ту је и шест вештачких акумулација површине 59,1 хиљада ха. У приобаљу Црног и Азовског мора река Кубањ прави огромну делту, између градова Анапа и Јејск, ширине од 10 до 30 км, с бројним лиманима. Гајењу риба намењено је скоро 13 хиљада ха вештачких језера. Ипак, стање популације основних гајених риба (јесетра, смуђ, тарањ – црноморско-азовска подврста црвенперке, деверика) остаје тешко. У критичном стању је популација моруне, постојано се смањује бројност звездасте моруне.

На Таманском полуострву откривена су налазишта природног гаса и нафте, има и гвоздене руде. У фази градње је лука Тамањ, која треба да постане једна од највећих

⁸ „Црвена књига Русије” (Красная книга России) аотирани списак ретких и угрожених врста животиња, биљака и гљива. Израђена је по угледу на Црвену књигу РСФСР, а објављена 2001, прва књига, посвећена животињама, вид. (Т. Пинтал, *Красная книга Российской Федерации (животные)*, Москва, 2001). Друга књига (посвећена биљкама и гљивама) објављена је тек 2008. (Р.В. Камелин и др. *Красная книга Российской Федерации (растения и грибы)*, Москва, 2008.) Током 1990-их и у првој деценији овог века објављен је низ одговарајућих регионалних црвених књига на различитим нивоима. У Краснодарској покрајини такве књиге објављене су 1994. и 2007.

⁹ Према: Сельское хозяйство Краснодарского края, <http://www.agrien.ru/reg/краснодарский.html>.

¹⁰ Н. Ранковић, *Економика шумарства*, Београд, 2008, стр. 48.

¹¹ С. Банковић и др., *Национална инвентура шума Република Србије*, Београд, 2009, стр. 43.

на југу Русије. Овде је најпознатије налазиште минерала таманит, названог по имену полуострва.

5. Привреда

Наведени природни услови и разноврсна богатства условили су да Краснодарска покрајина спада у економски најразвијеније и инфраструктурно најопремљеније регионе Русије.¹² Припада Северно-Кавкаском економском рејону, којег чини десет субјеката Руске Федерације: Ростовска област, Краснодарска покрајина, Ставропољска покрајина, Република Адигеја, Северна Осетија (Аланија), Дагестан, Карачајево-Черкесија, Кабардино-Балкарија, Ингушетија, Чеченија (Ичкерија). Рејон заузима свега 2% површине Русије (355,1 хиљада км²), али има 19.445.604 житеља (13,6%). Специјализација рејона је агроиндустријска производња, а развијени су и тешка машиноградња и хемијска индустрија.

Административни центар покрајине је град Краснодар, који се налази на Кубано-Приазовској (Прикубањској) низини, на десној обали реке Кубањ. Краснодар је удаљен од Москве 1.539 км. Има више од 800.000 становника (почетак 2014), важан је железнички и друмски чвор, и велики индустријски, транспортни и културни центар. У привредној структури града око трећину чини тешка индустрија (претежно машиноградња). Заступљене су и нафтно-прерађивачка и хемијска индустрија, производња грађевинских материјала и конструкција. Од грана лаке индустрије развијене су текстилна, кожна, прехранбена, дуванска, индустрија намештаја.

Краснодар је и значајан научноистраживачки и универзитетски центар (Кубањски државни универзитет, Кубањски аграрни универзитет, Кубањски државни технолошки универзитет, медицинска академија, Кубањски медицински институт и др.). До 1920. град се називао Јекатеринодар, у част императорке Јекатерине Велике, будући да је подигнут, 1793. као утврђење, на земљишту које је 1792. она поклонила Црноморској козачкој војсци.

У Краснодару има много значајних здања. Једно од најпознатијих је чувена Шуховска кула (водоторањ), изграђена по пројекту чувеног Владимира Григорјевича Шухова (1853–1939), која је федерални споменик архитектуре (вид. сл. 7). Споменици федералног значаја су и зграда Краснодарске филхармоније, или „Зимског театра“, архитеката А. А. Козлова и Ф. О. Шехтела, (1908, реконструкција 1954, архитект А. В. Титов), дом М. С. Кузњецова (1888–1900), где се сада налази конзерваторија.

Основ економског потенцијала покрајине чини агроиндустријски комплекс, један од највећих у Русији. Развијени су и енергетско-горивни комплекс (нафтна, нафтнопрерађивачка, гасна и електроенергетска област), хемијска и лака индустрија, машиноградња, пољопривреда, шумарство, прерада дрвета и производња намештаја. Најважнији индустријски центри су Армавир, Јејск, Краснодар, Кропоткин, Новоросијск, Тихорецк.

У гранској структури покрајинског БДП издвајају се транспорт (16,2% према 8,2% за Русију у целини) и пољопривреда (16,0% према 7,8%). Учешће индустрије у поређењу с просечним показатељем два пута је ниже – 16% (према 33% за РФ у

---

¹² У нашој литератури мало су заступљена разматрања повезана с руском регионалном економиком, односно економском географијом. Један од изузетака је уџбеник Ане Секуловић (А. Sekulović, *Regionalna ekonomija Rusije sa praktikumom*, Beograd, 2006), али његов карактер и мали обим чине могућим углавном разматрања општијег типа, на нивоу економских региона.

целини и 23% за Јужни федерални округ). Гранска структура БДП у Србији се, чак и на овом највишем нивоу агрегирања, значајно разликује: прерађивачка индустрија учествује са 18,1%, пољопривреда, шумарство и рибарство са 9%, а саобраћај и складиштење са свега 4,6%¹³.

Слика 7. Шуховска кула у Краснодару
Извор: Краснодар, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.

Главна индустријска грана у Покрајини је прехранбена, која обезбеђује 42,8% укупне индустријске производње Покрајине. Од грана лаке индустрије заступљена је и текстилна (камгарно-сукнени комбинат у Краснодару, производња тепиха у Краснодару). По тржишној пољопривредној производњи Покрајина заузима једну од водећих позиција у Русији. Пољопривреда у структури оствареног БДП учествује са 16% (у Русији 7,8%), у привреди Федерације она је заправо најважнији пољопривредни регион (са 7% бруто пољопривредне производње Русије она заузима прво место). Основне ратарске културе су озима пшеница, пиринач, кукуруз, сунцокрет, шећерна репа, рицинус. Годишња жетва износи око 3,5 милиона тона жита, 715.000 тона кукуруза. По укупном приносу жита (10% од бруто руског приноса) и шећерне репе (17,3%) на првом је месту у Русији, а по производњи сунцокрета (15%) и вина (37%) заузима једну од водећих позиција. Северно-Кавкаски рејон је основни произвођач пиринча у Русији, а једна од највећих база његове производње је Кубањ. На југу се гаји чај. Велика је и производња биљног уља (око трећине производње у Русији), шећера (око четвртине), меса. У делти Кубања развијен је риболов.

Краснодарска покрајина је значајан пољопривредни произвођач у оквирима целе Руске Федерације (таб. 2). По низу производа она чак заузима водеће, или једно од водећих места. Производња пољопривредних производа по становнику у текућим ценама на Кубању у 2015. години износила је 60,8 хиљ. Рубаља, што ју је поставило на 11. место међу регионима Федерације.

¹³ Учешће у бруто додатој вредности у 2012. према: *Статистички годишњак Републике Србије 2014*, Београд, 2014, стр. 140–141.

Табела 2. Бруто продукција основних ратарских култура у Краснодарској покрајини (000 тона)

Култура	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	У односу на РФ	
							Место	Удео, %
Пшеница (озима и јара)	6535	7218,2	4519,8	6967,8	7651,6	8464	1	13,7
Раж (озима и јара)	2,4	5,1	1,2	3	0,2	1,4	49	0,1
Тритикале (озима и јара)	8,9	13,5	12,9	13,6	14,5	13,5	13	2,4
Јечам (озими и јари)	1063	1009	563,6	930,8	979,1	938,5	4	5,3
Овас	28,5	37,5	44,4	36	30,5	37,8	32	0,8
Кукуруз (зрно)	1394,9	2246,3	2752,7	3292,8	3309,8	3327,3	1	25,3
Сирак	н/д	1,5	2,5	3,7	0,8	1,7	8	0,9
Просо	4,5	4,1	2,1	1,3	2,2	2	15	0,4
Пиринач	828,3	823,6	856,8	727,5	822,7	845,4	1	76,2
Хелда	0,3	0,3	1,5	1,1	0,2	0,2	43	0
Жита и махунарке	74,4	95,6	81,9	60,1	59,3	78,7	11	3,3
грашак	71,8	93,3	79,3	55,1	55,1	75,4	9	4,4
пасуљ	н/д	1	1,2	1,3	1,4	1,5	1	20,3
Шећерна репа	7095,5	9283,2	8178,5	6717,3	6748,9	7174,2	1	18,4
Семе сунцокрета	1028,8	1055,7	1100,1	1165,8	1057,9	1016,9	1	11
Соја	213,3	244,9	312,8	313,8	268,1	254,9	4	9,4
Семе уљане репице	51,5	56,2	35,3	89,4	86	40,9	8	4
Семе рујнице	н/д	н/д	н/д	0,3	0,5	1	12	1,1
Семе горчице	0,4	0,6	0,4	0,3	0,7	0,3	28	0,5
Кромпир (инд. сектор)	73,2	94,7	88,1	60,4	71,5	80,5	29	1,1
Поврће	277,7	342,1	320	286,2	318,2	417,2	3	7,9
отворено земљиште	252,9	314,2	275,8	236,3	266,4	346,9	4	7,6
затворено земљиште	24,8	27,9	44,1	50	51,8	70,3	2	9,4
Баштенске културе за исхрану	58,7	56,3	74	72,7	57,6	55,6	5	8,1

Извор: Экспертно-аналитический центр агробизнеса, Сельское хозяйство Краснодарского края, <http://ab-centre.ru/page/selskoe-hozyaystvo-krasnodarskogo-kрая>

Табела 3. Приноси основних култура, мц/ха

Култура	2005.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Жита и махунарке (Русија)	18,5	18,3	22,4	18,3	22,0	24,1
Жита и махунарке	42,9	46,6	53,0	41,2	50,6	53,7
Шећерна репа (Русија)	282	241	392	409	442	370
Шећерна репа	328	365	456	425	518	494
Сунцокрет (Русија)	11,9	9,6	13,4	13,0	15,5	14,0
Сунцокрет	20,3	21,0	23,6	23,3	25,8	24,6
Кромпир (Русија)	124	100	148	134	145	150
Кромпир	89	89	97	99	100	108

Извор: Сельское хозяйство Краснодарского края, <http://www.agrien.ru/reg/krasnodarskiy.html>.

Просечни приноси по ха приказани су у табели 3. Иако су подаци непотпуни, они омогућују одређена поређења пре свега с Русијом, а наравно и са Србијом. Најпре се запажа да су просечни приноси у односу на целу Руску Федерацију (знатно) већи, што је наравно потпуно очекивано, Изузетак међу одабраним културама је кромпир. С друге стране је поређење са Србијом. Према Статистичком годишњаку Републике Србије 2014 (стр. 230) током претходне три године просечни приноси били су (тоне по хектару): пшеница (4,2; 4,0; 4,8), кукуруз (5,1; 2,8; 4,9), шећерна репа (50,7; 35,9; 47,8), сунцокрет (2,5; 2,2; 2,7) и соја (2,7; 1,7; 2,4). Иако мање разлике у односу на Србију постоје, оне ипак нису тако изражене, као што се могло и очекивати.

Слика 8. Нафтовод Тенгиз – Новоросијск

Извор: Каспийский трубопроводный консорциум, <https://ru.wikipedia.org/wiki>

Краснодарска покрајина излази на два мора – Азовско и Црно, што одређује и њен велики значај у транспортном погледу. Главне морске луке су Новоросијск и Туапсе, обе на Црном мору, (види слику 6), а за речни саобраћај важан је и Кубањ, који је плован од ушћа Лабје (град Уст-Лабинск, 62 км источно од Краснодара). Развијени су и аутомобилски и железнички (Северно-Кавкаски железнички пут), као и ваздушни саобраћај. Пет аеродрома (међународни Краснодар, Сочи и Анапе, и унутрашњи Геленцик и Јејск) обједињено је у групу „Базел Аеро“. Ваздушна врата Покрајине је аеродром „Пашковски“ (Краснодар), један од највећих у Русији (у 2010. години заузео је 7. место по броју путника). Цевоводни транспорт представљају међународни нафтовод „Тенгиз – Новоросијск“ и гасовод „Русија – Турска“ („Плави ток“). Нафтовод (слика 8) повезује градове Тенгиз (Западни Казахстан) и Новоросијск, укупне је дужине 1.510 км, са пропусном моћи од 28,2 милиона тона нафте годишње. У старту пројект је разрађиван с намером да његова првобитна пропусна моћ буде увећана до 67 милиона тона нафте годишње.

Гасовод „Плави ток“ (слика 9) повезује Русију и Турску, преко Црног мора (тачније, по дну Црног мора). Његова укупна дужина је 1.213 км, од чега на морски део долази 396 км. Изграђен је у оквиру руско-турског споразума из 1997, а његова комерцијална експлоатација почела је већ у фебруару 2003. Првобитна пропусна моћ гасовода била је 16 милијарди м³, а предвиђено је његово повећање до 32 милијарде м³. „Плави ток“ је пројект који је срушио многе рекорде и дао огроман импулс развоју гасне индустрије. У 2013. години овим гасоводом транспортовано је у Турску 13,7 милијарди м³ гаса, а Русија и Турска су постигле принципијелну сагласност о повећању

његове пропусне моћи до 19 милијарди. Турске власти изразиле су и спремност да размотре могућност проласка гасовода „Јужни ток“ кроз Турску, што би у потпуности променило позицију неких земаља у вези са заоштреним проблемом градње тог гасовода, пре свега Бугарске. Овај моменат је свакако од интереса и великог значаја и за место Србије у реализацији овог пројекта, у коме је тренутно наша позиција доста неизвесна. Проблеми око даље судбине „Јужног тока“, као и његових алтернатива, који су потресали не само руско-бугарске односе у претходним годинама, биће разматрани у другом реферату на овом скупу.

Слика 9. Гасовод „Плави ток“

Извор: Газопровод "Голубой поток", <http://www.kommersant.ru/factbook/50802>

Покрајина је један од главних туристичких рејона Русије, с одмаралиштима међународног значаја. Већи је број познатих дестинација. Сочи (удаљен 1.700 км од Москве, 270 км југоисточно од Краснодара) највеће је одмаралиште у Русији, важан транспортни чвор – железничка линија која повезује Северни Кавказ са Закавказјем, такође велики економски и културни центар црноморске обале Русије, у коме су 2014. одржане зимске олимпијске игре.

Територију Сочија окружују са североистока, истока и југоистока гребени Великог Кавказа (висине од 300 до 1.100 м, ограђујући приобалну зону од хладних северних и источних ветрова, стварајући тако јединствену климу, која је омогућила да суптропско летовалиште организује зимске олимпијске игре. Познате дестинације су и Анапа, Геленцик, Јејск, Горјачи Кључ, Туапсинска туристичка зона.

На Таманском полуострву такође се снажно развија туризам, заснован на благој и топлој клими, километарским златним пешчаним плажама, великом броју сунчаних дана, богатству историје и споменика архитектуре, хектарима богатих винограда и другом. Одмаралишта Таманског полуострва (Веселовка, Тамањ, Кучугури, Голубицка, Темрјук) имају јединствен географски положај – између два мора, Азовског и Црног.

Србија, наравно, не располаже потенцијалима за развој туризма који би био упоредив, али друге привлачне могућности (историјске знаменитости, рецимо) свакако има, тако да је тренутно место туризма у оквирима њене привреде (свега 1,4% бруто додате вредности) заиста више него скроман. С обзиром на блискост култура двају народа, управо би ове дестинације морале бити много присутније у туристичкој понуди наше земље на целом руском, и посебно на краснодарском тржишту.

Од великог не само туристичког значаја су и познати Кавкаски државни природни биосферни резерват Х. Г. Шапошникова и Сочински национални парк. Кавкаски резерват¹⁴ је правни следбеник Кавкаског резервата бизона, основаног 12. маја 1924, чија је првобитна примарна намена била заштита бизона.

Одлуком УНЕСКО-а од 19. фебруара 1979. Кавкаски заповедник је добио статус биосферног, а у јануару 2008. године дато му је име Хачатура (Христофора) Георгиевича Шапошникова, руског истраживача и ентомолога, који је трагично страдао 1938. Налази се на Западном Кавказу, на граници умереног и субтропског климатског појаса. Укупна површина резервата је преко 280 хиљ. ха, од тога у Краснодарској покрајини 177,3 хиљ. ха. Други делови резервата простиру се на територијама Републики Адигеје и Карачајево-Черкеске Републике. Поред јединствене флоре и фауне, резерват има и много занимљивих и изузетних места, које треба посетити и видети. Једно од њих је и језеро Горњи Кардивач (вид. сл. 10), које се налази на висини од 2.470 м изнад нивоа мора и на удаљености 44 км од познате Црвене Пољане.

Сочински парк је један од првих националних паркова Русије, створен 1983. као Сочински Државни Природни национални парк, да би 1995. добио садашње име. Кавкаском резервату УНЕСКО је 1979. доделио статус биосферног, а 1999. његова територија укључена је у списак Светског наслеђа. Од укупне површине (више од 280.000 ха) на територије Краснодарског региона налази се нешто преко 63%, остало је на територији Републике Адигеје и Карачајево-Черкеске Републике. Површина Сочинског националног парка (190.000 ха) незнатно је мања од укупне површине свих пет националних паркова у Србији (Ђердап, Копаник, Тара, Шар-планина, Фрушка Гора – 192.171 ха). Пажњу привлаче и бројни културно-историјски споменици, међу којима се истичу храмови (Покровска црква у Тамању, Црква светог Пророка Илије, Црква у част Георгија Победоносца, Јекатерински катедрални сабор) и манастири (женски манастири Успења Пресвете Богородице, Марфо-Маријински, св. раноапостолне Марије Магдалене и мушки манастир Светих Духова).

Слика 10. Језеро Горњи Кардивач, Кавкаски резерват

Извор: Кавказский заповедник, <http://www.smileplanet.ru/russia/kavkazskiy-zapovednik>.

¹⁴ Кавказский заповедник, <http://www.smileplanet.ru/russia/kavkazskiy-zapovednik>.

Занимљиви су и многи остаци насеља, утврђења из разних епоха (на пример, остаци руског Фанагоријског утврђења из 1794. у Тамању), археолошка налазишта (јединствени фонд културног наслеђа чине гигантске камене гробнице – долмени, у планинама Западног Кавказа, чија се старост процењује на 5 хиљада година, а које је открио руски академик П. С. Палас 1793. године), али такође и многа савремена здања (на пример, меморијални комплекс на Малој земљи у граду-хероју Новоросијску).

Туристи би свакако требало да виде и природне знаменитости, као што су Агурски водопади, Воронцовске пећине, Орловске Стене са спомеником Прометеју (према једној од легенди управо ту је Прометеј био окован), музеј флоре и фауне Кавказа и др. Споменик Прометеју (слика 11) поставио је 1998. омски скулптор Капралов. Налази се у резервату Орловске Стене (или Беле Стене), близу Агурских водопадâ, у Хостинском рејону Сочија.

Краснодарска покрајина по резултатима 2013. постала је прва у рејтингу Министарства регионалног развоја РФ по инвестиционој привлачности руских региона. Захваљујући у првом реду олимпијском мегапројекту, већ у 2012. остварена је стопа инвестиција од 57,4%, уз обим инвестиција од 798 милијарди рубаља, и бруто домаћи производа покрајине од 1.399 милијарди рубаља. У 2013. години инвестиције у основни капитал у БДП региона износиле су 61,2%, обим инвестиција премашио је 907 милијарди рубаља, а бруто регионални производ 1,5 билиона рубаља. Почетком 2014. године на Кубању се реализује 225 крупних инвестиционих пројеката, укупне вредности 900 милијарди рубаља.¹⁵

Слика 11. Споменик Прометеју у резервату Орловске Стене

Извор: Памятник Прометею,

http://sochi.tour52.ru/online/dost/pamyatnik_prometeyu.html

6. Република Србија

Србија се налази у централном делу Балканског полуострва. Обухвата површину од 88.499 км². Територија Републике налази се између 41°53' и 46°11' СГШ и 18°49' и 19°40' ИГД.

¹⁵ Инвестиционные рекорды, *Краснодарский край*, 2014, № 2.

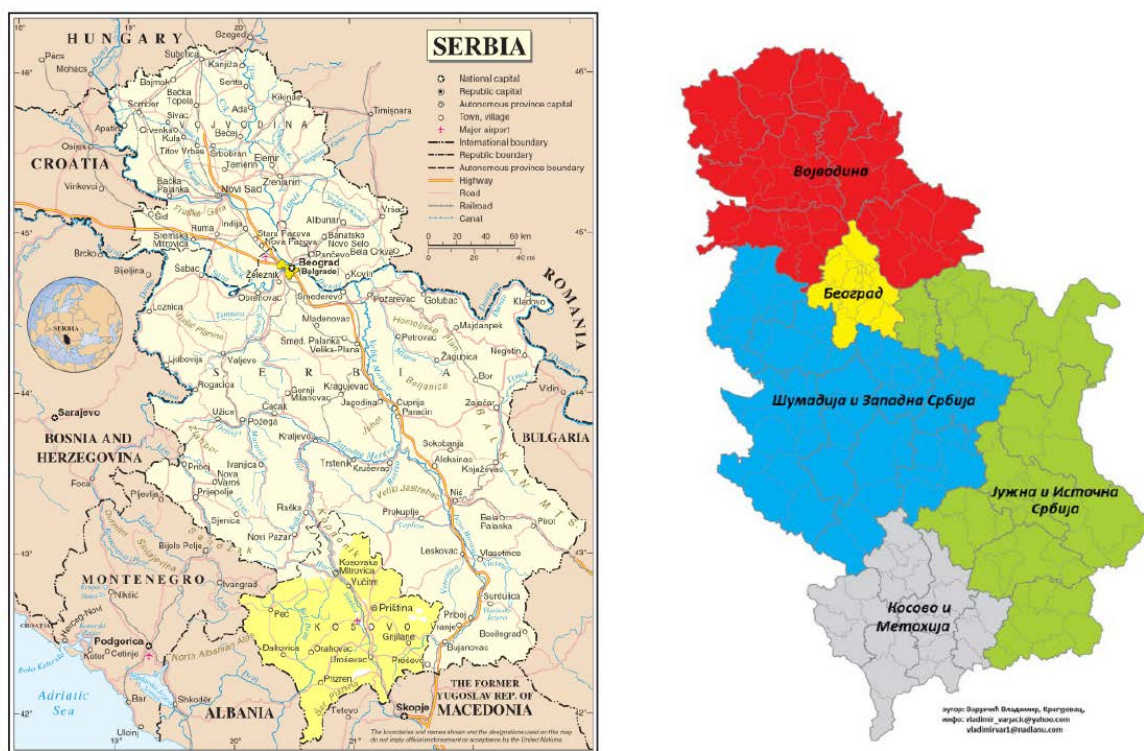
Према Уредби о номенклатури статистичких територијалних јединица Србија је подељена на два нивоа: на нивоу НСТЈ-1 на две целине – Србија – север и Србија – југ, и на нивоу НСТЈ-2 на 1. Београдски регион; 2. Регион Војводине; 3. Регион Шумадије и Западне Србије; 4. Регион Јужне и Источне Србије; 5. Регион Косово и Метохија. Територијалне јединице које чине НСТЈ-1 су Београдски регион и Регион Војводине за Србију – север, а остале чине Србију – југ. (Вид. сл. 12.)

Табела 4. Статистички региони Србије

Регион	Површина, км ²	Становништво, 30. јуна 2014.
Београдски регион	3.234	1.675.043
Регион Војводине	21.614	1.901.935
Регион Шумадије и Западне Србије	26.493	1.987.799
Регион Јужне и Источне Србије	26.248	1.567.010
Регион Косова и Метохије*	10.910	-

* После окупације Косова и Метохије 1999. статистички подаци о јужној српској покрајини нису доступни.

Извор: Статистички годишњак Републике Србије 2015, Београд, стр. 416. и даље.

Слика 12. Република Србија и њени статистички региони

Извори: <http://www.tt-group.net/Mapa/Geografska-karta-Srbije.htm>

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22119294>

Званична статистика, између осталог и статистика пољопривреде, прати ову поделу, али у практичном раду честа је другачија регионализација. Република Србија

има веома повољну морфометријску структуру рељефа за развој пољопривреде, јер је њен читав северни и средишњи део са претежном надморском висином низија (до 200 метара надморске висине) и побрђа (од 200 до 500 метара надморске висине), што паралелно са квалитетом педолошког покривача и осталим физичко географским факторима, попут климе, хидрографије, погодује развоју различитих облика аграра и пољопривреде у целини.

У рељефном смислу, дакле с аспекта морфометријске структуре рељефа, реч је о равницама и изузетно побрђима који су погодни за развој аграра, док је само у источном делу ка румунској граници, евидентне и висије. Када је у питању педолошки покривач, углавном се ради о чернозему и деградираном, измењеном чернозему у Војводини и са шумадијске стране уз сам Дунав.

Према подели територије Србије на основу педогеографских услова на четири рејона, укључујући не само земљиште, већ и различите начине и степен његовог загађења и деградације, Подунавље припада првом (равничарском или житородном) рејону, на североистоку, у Панонској низији а који обухвата Војводину, Посавину и Мачву. Земљишни фонд је разноврстан у погледу земљишних типова, подтипова, варијетета и форми. У шумадијском делу Подунавља постоји поред деградираног чернозема, и ритска црница, смоница, црвеница, гајњача, параподзоли, који се с већим и мањим успехом на адекватне начине користе као пољопривредно земљиште за аграр.

Регион остатка Шумадије и западна Србија има доминантна побрђа, која јужно од заравни на линији Крушевац, Краљево и Ужице прерастају у висију. Косово и Метохија представља висораван, где је посебно Метохија повољна за развој аграра, због нешто ниже надморске висине (ниже и средње побрђе) и климе.

Јужна и источна Србија обухвата углавном равнице и побрђа, која нарочито у долини Мораве су веома повољне за развој аграра, а нарочито у својим јужним областима има посебно благу климу. Квалитет земљишта ван Војводине, Подунавља где доминира чернозем, није тако уникатно квалитетан за аграр (чернозем је најквалитетнији тип земљишта за аграр на свету), али је често квалитетан за различите облике аграра.

Климатски фактори су повољни за развој различитих облика аграра, углавном се ради о умерено-континенталној клими и њеним варијетима. Просечна јануарска температура је око 0°C, док је јулска између 22-23°C што уз изражена прелазна доба пролеће и јесен даје повољне предиспозиције за развој култура пре свега умереног појаса, рачунајући и бројне врсте воћа и поврћа. Иако количина падавина није сама по себи висока, нарочито у Војводини, она је правилно распоређена, са сталним порастима и годишњом амплитудом у периоду март-јун, што одговара усевима. Томе треба додати и значајне реке, језера, канале и подземне воде, уз напомену да треба додатно улагати у одржавање па и проширење система наводњавања.

Од посебног значаја за привреду Србије и за њене спољноекономске односе има, наравно, пољопривреда, односно шире посматрано производња хране. Током претходних око четврт века, у условима тзв. транзиције, уз политичке, економске и др. проблеме које је земља имала како на унутрашњем, тако и на спољном плану, управо су пољопривреда и у извесној мери прехрамбена индустрија показале своју виталност, и у значајној мери допринели превазилажењу свих тешкоћа и проблема. Посматраћемо у даљем, стога, пре свега пољопривреду, односно најпре ратарску производњу.

Сетвене површине у Србији у 2012. години, према попису пољопривреде, показане су у табели 5.

Табела 5. Сетвене површине у Србији у 2012. години (000 ха)

Регион/Култура	Жита	Поврће, бостан и јагоде	Шећерна репа	Сунцокрет	Кромпир	Воће
Београд	72,9	1,6	3,4	1,9	0,2	14,7
Војводина	976,2	15,2	65,7	168,2	3,8	23,0
Шумадија и Западна Србија	365,3	8,8	0	2,6	15,6	160,1
Јужна и Источна Србија	301,1	7,7	0	13,8	5,6	97,4
Свега	1.715,6	33,2	69,1	186,4	25,1	295,2

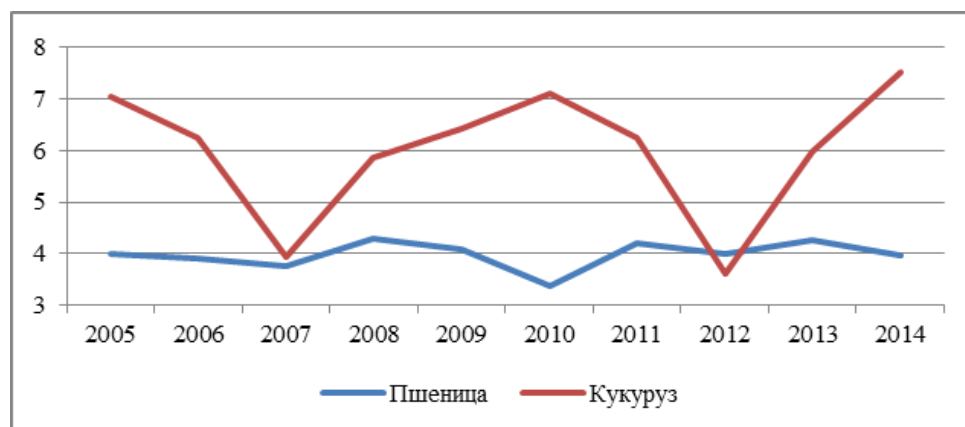
* Подаци за Косово и Метохију нису доступни

Извор: Пољопривреда у Републици Србији I, Београд, 2013.

У Србији је под пшеницом и то претежно озимом засејано просечно око 550.000 ха, од чега значајан део отпада на северне пределе, конкретно на област Подунавља. Приноси пшенице осцилирају на око 4 тоне по хектару, иако постоје врло високи приноси у неким областима у Војводини (обично Бачка и Срем) по око 6–7 тона. Сличан је принос кукуруза са по око 4 до 5 тона по хектару, уз много веће осцилације по годинама, а у неким областима Војводине и знатно више, с тиме да су површине под којима се засејава кукуруз око 1,3 милиона хектара у Србији, дакле то је врло заступљена култура. (Вид. сл. 13.)

Производња важнијих култура у 2014. години приказана је у табели 6.

Принос индустријског биља је прилично висок у Србији, па је тако принос сунцокрета око две тоне по хектару, а шећерне репе која се иначе сеје на око 70.000 хектара је по 40–60 тона по ха, сунцокрет 2–3 тоне по хектару. Када је у питању кромпир ту такође има осцилација у приносу по хектару, али он се креће око 15 тона за београдски регион, а у Војводини око 20 тона по хектару. Приноси пасуља износе преко тоне по хектару, парадајза око 20 тона по хектару, паприке око 4 тоне по хектару, јагоде 4 тоне по хектару, у београдском крају, али у Војводини паприке чак око 12 тона по хектару (републички просек око 9 тона по хектару), остали приноси су слични.

Слика 13. Просечан принос пшеница и кукуруза у Србији (т/ха), 2005–2014.
Извор: Према Ревизија временских серија статистике пољопривреде, Београд, 2015.

Табела 6. Производња пољопривредних култура у Србији у 2014. години. Део I (т)

Регион/Култура	Пшеница	Кукуруз	Шећерна репа	Сунцокрет	Кромпир	Парадајз	Соја
Београд	112.014	292.132	94.947	4.913	31.185	18.090	14.548
Војводина	1.434.902	5.361.294	3.405.275	473.103	194.522	35.351	506.403
Шумадија и Западна Србија	365.823	1.348.178	4.168	5.084	246.855	43.541	22.928
Јужна и Источна Србија	474.463	949.978	3.051	26.149	119.485	30.580	2.019
Свега	2.387.202	7.951.583	3.507.441	509.249	592.047	127.562	545.898

* Подаци за Косово и Метохију нису доступни

Извор: Статистички годишњак Републике Србије 2015, с. 232–233.

Табела 6. Производња пољопривредних култура у Србији у 2014. години. Део II (т)

Регион/Култура	Паприка	Јагоде	Јабукe	Вишње	Шљиве	Малине	Грожђе
Београд	2.205	2.818	20.025	6.768	18.595	73	6.134
Војводина	33.722	1.983	162.961	20.435	41.731	198	25.546
Шумадија и Западна Србија	48.272	13.015	65.407	17.579	230.573	58.415	29.677
Јужна и Источна Србија	30.273	5.493	87.920	49.123	110.552	3.029	61.133
Свега	114.472	23.309	336.313	93.905	401.451	61.715	122.489

* Подаци за Косово и Метохију нису доступни

Извор: Статистички годишњак Републике Србије 2015, Београд, 2015, стр. 232–234.

Како показује табела 6, већина култура се највише узгаја управо у северном делу земље (пре свега у Војводини), а неке специфичне (малина, на пример) развијају се, нарочито последњих година, у рејону Шумадије. По производњи воћа и грожђа истиче се такође регион Јужне и Источне Србије, а у том региону релативно значајна је и производња кукуруза и кромпира. У оквирима Србије значајна је и производња воћа, која се често истиче као шанса развоја села Србије, па наравно и не само села. Заиста, Србија има на релативно малом простору повољне агроеколошке услове за гајење свих континенталних врста воћа, и то гајење има дугу традицију. Не оспоравајући такве оцене, треба истаћи и значајно ограничење, које се огледа у малом обиму производње у односу на огромно руско тржиште, на шта ћемо се у даљем поново осврнути. Међутим, ако се посматрају одређени мањи региони у оквиру Русије, као што је овде случај с Краснодарским регионом, слика постаје другачија.

Табела 7. Наводњавање површине у Србији у пољопривредној 2011/2012 години (у ха)

	Свега	Оранице и баште	Воћњаци
Укупно	99.773	84.858	13.344
Београд	6.109	4.581	1.438
Војводина	58.251	52.907	5.050
Шумадија и Западна Србија	21.173	15.031	11.894
Јужна и Источна Србија	14.241	12.339	1.603

* Подаци за Косово и Метохију нису доступни

Извор: Пољопривреда у Републици Србији I, Београд, 2013.

Какве су могућности за развој привредне, али и не само привредне сарадње Србије и Краснодарске области?

Одмах треба истаћи да уобичајене представе, ма колико иначе биле тачне када је реч о Русији у целини, о нашим извозним шансама у домену пољопривредно-прехранбених производа, очигледно нису и не могу бити примарне.

С обзиром на карактеристике привредних структура Србије и Кубања, шансе за развијање сарадње могу се тражити у сферама кооперације на нивоу високих технологија, у научно-истраживачкој области, пре свега у агрокомплексу, као и у области туризма. Урушавање лаке индустрије Србије током процеса транзиције ограничило је наше извозне могућности, што је бар како сада стоје ствари ненадокнадиви губитак Србије у економским односима и са Русијом у целини, и с појединим њеним регионима, конкретно с Краснодарском покрајином. Колике су могућности ревитализовања наших капацитета лаке индустрије, није баш једноставно проценити, али то би свакако представљало један од могућих праваца сарадње Србије с овим регионом.

Наравно, не сме се запоставити ни српска грађевинска оператива, која је током припрема за зимску олимпијаду у Сочију 2014. већ заузела одређене позиције. Њене могућности у великој Руској Федерацији иначе се не би смеле потцењивати, нити би се смело дозволити још једно њено посртање, као што се то десило током 1990-их година.

Закључак

Краснодарска покрајина је територијално и по броју становника један од мањих субјеката Руске Федерације. Упоредива по територији и броју становника с мањим европским земљама, она се одликује великом разнообразношћу природних, културних и економских услова. Један је од економски најразвијенијих региона Русије, с релативно заокруженом привредном структуром. Развијени агроиндустријски комплекс, гране тешке машиноградње, нафтна и гасна индустрија пружају повољне услове за даљи привредни развој. Посебну повољност представљају погодни услови за развој разних облика туризма, а излазак на два мора за даљи развој саобраћаја, који иначе чини један од најразвијенијих сектора у привредној структури региона.

Могућности сарадње Србије и Краснодарске области, с обзиром на карактеристике њихових привредних структура, могу се тражити у сферама кооперације на нивоу високих технологија, у научно-истраживачкој области, пре свега у агрокомплексу, као и у области туризма. Уобичајене представе, ма колико иначе биле тачне када је реч о Русији у целини, о нашим извозним шансама у домену пољопривредно-прехранбених производа, у овом случају очигледно нису и не могу бити примарне.

Када је реч о сарадњи с овим регионом, али и Русијом у целини, не би се смела запоставити наша грађевинска оператива, која је након свих проблема и тешкоћа кроз које је пролазила током периода транзиције, управо у току градње инфраструктуре за олимпијаду у Сочију, још једном показала своју виталност, и већ заузела добре позиције.

Захвалност! Рад је део истраживања на пројекту № ИИИ 47007 којег финансира Министарство образовања, науке и технолошког развоја.

Литература

1. Банковић, Станиша; Милан Медаревић, Дамјан Пантић, Ненад Петровић. *Национална инвентура шума Република Србије*, Београд: Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије – Управа за шуме, 2009, 244 стр.
2. Видяпин, В.И. (ред.) *Экономическая география России*, Москва: ИНФРА-М, 2012, 567 с.
3. Газопровод "Голубой поток", <http://www.kommersant.ru/factbook/50802>
4. Географска карта Србије, <http://www.tt-group.net/Mapa/Geografska-karta-Srbije.htm>
5. Котляков, В.М. (ред.) *Географический энциклопедический словарь (географические названия)*, издание третье, Москва: Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 2003, 903 с.
6. *Инвестиционные рекорды, Краснодарский край*, 2014, № 2, 68 с.
7. Кавказский заповедник, <http://www.smileplanet.ru/russia/kavkazskiy-zapovednik>
8. Камелин, Р.В. и др. *Красная книга Российской Федерации (растения и грибы)*, Москва: Товарищество научных изданий КМК, 2008, 855 с.
9. Каспийский трубопроводный консорциум, <https://ru.wikipedia.org/wiki>
10. Климат Краснодарского края, http://trasa.ru/region/krasnodarskiy_clim.html
11. Краснодар, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
12. Краснодарский край, [https://ru.wikipedia.org/wiki/Краснодарский край](https://ru.wikipedia.org/wiki/Краснодарский_край)
13. Лотышев, Иван Павлович. *География Краснодарского края*, Краснодар: Кубанский учебник и Печатный двор Кубани, 2001, 136 с.
14. Марковић, Драгана; Желена Пераћ, Драгана Погарчић, Гордана Вельковић, Слободан Грујић, Анка Војнић и Андра Милојић. *Ревизија временских серија статистике пољопривреде Србије*, Студије и анализе № 82, Београд: Републички завод за статистику, 2015, 91 стр.
15. Общероссийский классификатор экономических регионов ОК 024-95, ОКЭР 2000, Москва: Издательство стандартов, 2000.
16. Памятник Прометею, http://sochi.tour52.ru/online/dost/pamyatnik_prometeyu.html
17. Пинталь, Т. (ред.) *Красная книга Российской Федерации (животные)*, Москва: АСТ – Астрель, 2001, 864 с.
18. *Пољопривреда у Републици Србији I, Попис пољопривреде 2012.*, Београд: Републички завод за статистику, 2013, 203 стр.
19. Ранковић, Ненад. *Економика шумарства*, Београд: Шумарски факултет, 2008, 372 стр.
20. *Регионы России. Социально-экономические показатели. 2015*, официальное издание, Федеральная служба государственной статистики, Москва: Росстат, 2015, 1266 с.
21. Россия на карте мира, <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
22. Сельское хозяйство Краснодарского края, <http://www.agrien.ru/reg/krasnodarskiy.html>
23. *Статистички годишњак Републике Србије 2014*, Београд: Републички завод за статистику, 2014, 438 стр.
24. *Статистички календар Републике Србије 2014*, Београд: Републички завод за статистику, 2014, 188 стр.
25. Статистички региони Србије, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22119294>
26. Территориальный состав России, http://kcbux.ru/Statyy/ZA_zizny/za-016_karta-RF.html
27. Туголуков, Денис. *Гербы регионов России*, № 26, Краснодарский край, Москва: АРИА – АиФ, 2016, 16+2 с.
28. Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица, *Службени гласник РС*, бр. 109/09 и 46/10.
29. Экспертно-аналитический центр агробизнеса, Сельское хозяйство Краснодарского края, <http://ab-centre.ru/page/selskoe-hozyaystvo-krasnodarskogo-kraya>
30. Южный федеральный округ, [https://ru.wikipedia.org/wiki/Южный федеральный округ](https://ru.wikipedia.org/wiki/Южный_федеральный_округ)
31. Sekulović, Ana. *Regionalna ekonomija Rusije sa praktikumom*, Beograd: Megatrend univerzitet primenjenih nauka, 2006, V+ 132 str.